

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

1 (413)

JANUARY – FEBRUARY 2025

ALMATY, NAS RK

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К.Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Чех Республикасы), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Чешская Республика), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы). Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № 16895-Ж, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *«публикация результатов новых достижений в области фундаментальных наук».*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2025

EDITOR-IN-CHIEF:

ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

EDITORIAL BOARD:

RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal “Standards and Monitoring in Education” (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Czech Republic), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of NAS RK, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The

certificate of registration of

a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *«publication of the results of new achievements in the field of fundamental sciences»*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2025

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 1. Number 413 (2025), 414–435

<https://doi.org/10.32014/2025.2518-1467.905>

ӨОЖ 334.024
МАФТР 06.39.31

©A.T. Kokenova¹, J.S. Kazanbayeva¹, A.K. Kupesheva², 2025.

¹Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan;

²Peoples' Friendship University named after Academician A.Kuatbekov,
Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: joni-74@mail.ru

RESEARCH OF THE DYNAMICS OF THE LIVESTOCK INDUSTRY DEVELOPMENT

A.T. Kokenova – candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan, E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>;

Zh.S. Kazanbayeva – candidate of Economic Sciences, Vice-Rector of Research, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan, E-mail: joni-74@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8915-1766>;

A.K. Kupesheva – candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of the humanitarian and pedagogical Faculty of the Peoples' Friendship University named after Academician A.Kuatbekov, Shymkent, Kazakhstan, E-mail: kup_aigul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7336-3449>.

Abstract. In the studies conducted by Kazakhstani scientists over the past three decades in relation to agriculture, in most cases, the goal of a comprehensive study of the place and role of diversified interacting elements in the country's economy and the tasks facing them as a single complex was set only theoretically.

With the effective development of beef cattle breeding, the principle of maximizing the approximation of cattle meat production to areas where there are the best natural and climatic conditions for pasture maintenance and fattening of beef cattle, as well as sufficient areas of forage land, should become fundamental. The purpose of the research in this article is to ensure the sale of manufactured products on favorable terms for the agricultural producer. The result of this study is a systematic approach to the consideration of these branches, the main methodological approach, which received its justification and development in the early twentieth century and which today is the most widespread direction of the methodology of scientific knowledge in comparison with the same analytical method). It includes a set of elements, the combination of which is interpreted by researchers depending on their vision of the

object of their research. This determines the need for their systematization in relation to the object in question.

Conclusions: We propose to divide the known properties of systems into several categories - structural, qualitative and dynamic characteristics of the system, methodological approaches to the study of systems and the most characteristic techniques and research methods.

Keywords: meat industry, meat processing industry, livestock development, economic efficiency.

©А.Т. Көкенова¹, Ж.С. Казанбаева¹, А.К. Купешева², 2025.

¹Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан;

²Академик А. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті,

Шымкент, Қазақстан.

E-mail: joni-74@mail.ru

МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУ

А.Т. Көкенова – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>;

Ж.С. Казанбаева – экономика ғылымдарының кандидаты, ФЗЖ проректоры, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан., E-mail: joni-74@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8915-1766>;

А.К. Купешева – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Академик А. Қуатбеков атындағы Халықтар Достығы университетінің Гуманитарлық-педагогикалық факультетінің деканы, Шымкент, Қазақстан, E-mail: kup_aigul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7336-3449>.

Аннотация. Соңғы үш онжылдықта Қазақстандық ғалымдардың ауыл шаруашылығына қатысты жүргізген зерттеулерінде көп жағдайда әртараптандырылған өзара әрекеттесетін элементтердің ел экономикасындағы орны мен рөлін және олардың алдында тұрған міндеттерді біртұтас кешен ретінде жан-жақты зерттеу мақсатын тек теориялық тұрғыдан қарастырып келді. Етті мал шаруашылығының тиімді дамуымен ірі қара малының етін өндіруді жайылымдарды күтіп-бағу және етті малды бордақылау үшін ең жақсы табиғи-климаттық жағдайлары бар аудандарға, сондай-ақ жемшөп алқаптарының жеткілікті аудандарына жақындату принципі негізге алынуы керек. Осы мақаладағы зерттеудің мақсаты – ауылшаруашылық өнімдерін өндіруші үшін тиімді шарттарда өндірілген өнімді сатуды қамтамасыз ету. Бұл зерттеудің нәтижесі осы салаларды қарастыруға жүйелі көзқарас, XX ғасыр басында өзінің негіздемесі мен дамуын алған және қазіргі кезде ғылыми білім әдіснамасының ең кең тараған бағыты болып табылатын аналитикалық әдіспен салыстырғанда негізгі әдіснамалық тәсіл болып табылады. Ол элементтердің жиынтығын қамтиды, олардың комбинациясын зерттеушілер зерттеу объектісінің көзқарасына байланысты түсіндіреді. Бұл қарастырылып отырған

объектіге қатысты оларды жүйелеу қажеттілігін анықтайды. Қорытындылар: жүйелердің белгілі қасиеттерін бірнеше категорияға бөлуді ұсынамыз – жүйенің құрылымдық, сапалық және динамикалық сипаттамалары, жүйелерді зерттеудің әдіснамалық тәсілдері және зерттеудің ең тиімді әдістері мен тәсілдері.

Түйін сөздер: ет саласы, ет өңдеу өндірісі, мал шаруашылығын дамыту, экономикалық тиімділік.

©А.Т. Кокенова¹, Ж.С. Казанбаева¹, А.К. Купешева²

¹Центрально-Азиатский университет, Шымкент, Казахстан;

²Университет Дружбы Народов имени Академика А.Куатбекова,

Шымкент, Казахстан.

E-mail: joni-74@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ ЖИВОТНОВОДСТВА

А.Т. Кокенова – кандидат экономических наук, доцент, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан, E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>;

Ж.С. Казанбаева – кандидат экономических наук, Проректор НИР, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан, E-mail: joni-74@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8915-1766>;

А.К. Купешева – кандидат экономических наук, доцент, декан Гуманитарно-педагогического факультета университета Дружбы Народов имени Академика А. Куатбекова, Шымкент, Казахстан, E-mail: kup_aigul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7336-3449>.

Аннотация. В исследованиях, проведенных казахстанскими учеными за последние три десятилетия применительно к сельскому хозяйству, в большинстве случаев цель комплексного изучения места и роли многоотраслевых взаимодействующих элементов в экономике страны и задач, стоящих перед ними как единым комплексом, ставилась лишь теоретически. Более того, не был предложен многосекторальный системный подход к изучению вопросов комплексной глубокой переработки сельскохозяйственного сырья, поступающего из животноводства, и государственного регулирования этого процесса. При эффективном развитии мясного скотоводства основополагающим должен стать принцип максимального приближения производства мяса крупного рогатого скота к районам, где имеются наилучшие природно-климатические условия для содержания пастбищ и откорма мясного скота, а также достаточные площади кормовых угодий. Целью исследования в данной статье является обеспечение реализации произведенной продукции на выгодных для сельхозтоваропроизводителя условиях.

Результатом данного исследования является, системный подход к рассмотрению этих отраслей основным методологическим подходом, получившим свое обоснование и развитие в начале XX века и которое сегодня является наи-

более распространенным направлением методологии научного познания по сравнению с тем же аналитическим методом). Она включает в себя набор элементов, сочетание которых интерпретируется исследователями в зависимости от их видения объекта своего исследования. Это определяет необходимость их систематизации применительно к рассматриваемому объекту. Практическая значимость: Мы предлагаем разделить известные свойства систем на несколько категорий – структурные, качественные и динамические характеристики системы, методологические подходы к изучению систем и наиболее характерные приемы, и методы исследования.

Ключевые слова: мясная отрасль, мясоперерабатывающее производство, развитие животноводства, экономическая эффективность.

Кіріспе. Қазақстанның мал шаруашылығы секторының даму үшін елеулі әлеуеті бар, ол әлі толық ашылмаған. Ғасырлар бойы мал шаруашылығы ел экономикасының негізгі саласы әрі ауыл тұрғындары үшін негізгі жұмыс, тамақтану және табыс көзі болып қала берді. Кең жайылымдар мен шабындықтар маңызды өндірістік негізді қамтамасыз етеді, ал жергілікті және әлемдік деңгейде бағаның жақсаруы осы сектордың дамуына ықпал етеді, әсіресе шағын және орта өндірушілер үшін.

Қазақстан Республикасының Үкіметі мал шаруашылығының даму үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оның әлеуетін ашуда шешуші рөл атқара алады. Мұндай стратегия ел үкіметі алдында тұрған ауылдық аумақтарды орнықты әлеуметтік-экологиялық дамытудың жаһандық мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін болады. Қазақстанның мал шаруашылығы салыстырмалы артықшылықтардың бірнеше көздеріне ие, бұл осы секторға ауылдық жерлердегі табыстарға, экономикалық өсуге, жұмыспен қамтуға және экспорттық мүмкіндіктерге айтарлықтай ықпал етуге мүмкіндік береді. Қазақстанның мал шаруашылығындағы салыстырмалы артықшылықтардың қайнар көздері кең, бірақ жеткіліксіз пайдаланылатын жайылымдар мен шабындықтар, шағын шаруашылықтардың икемді және арзан өндірістік құрылымы, сондай-ақ дәнді және майлы дақылдарға арналған жем сияқты ірі ауқымды өсімдік шаруашылығының арзан жанама өнімдерінің болуы болып табылады.

Осы артықшылықтарды тиімді пайдалану үшін Үкімет екі негізгі бағытқа назар аударуы керек: мал нарығын дамыту және фермерлік деңгейде өнімділікті арттыру. Қазіргі уақытта қолданыстағы қолдау қызметтері мен нарықтық арналар дамып келе жатқан мал шаруашылығы жүйелеріне толық бейімделмеген. Үкіметтің саяси міндеті осы саладағы қажетті және тиімді өзгерістерді қолдауды қамтамасыз ету. Елдің кең жайылымдары маңызды өндірістік базаны қалыптастырады, ал жергілікті және әлемдік нарықтардағы баға жағдайларын жақсарту осы секторды, әсіресе шағын және орта өндірушілер үшін дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде модельдеу және салыстырмалы талдау әдістері қолданылады. Жеке

мәселелерді шешу үшін біз мақсаттар мен сараптамалық бағалаудың «ағаш» әдістерін қайта қолдандық. Зерттеудің ақпараттық және эмпирикалық базасы өңірлік және муниципалдық деңгейлердің нормативтік-құқықтық актілері; республикалық және өңірлік билік органдарының ресми деректері; әдістемелік, ғылыми, оқу және анықтамалық әдебиеттер, интернет материалдары, сондай-ақ авторлар жүргізген зерттеулер болып табылады.

Нәтижелер және талқылау

Нарық жағдайындағы аграрлық өндіріс негізінен қайта өңдеу өнеркәсібі үшін дайындық кезеңі болады. Осыған байланысты бұрын тек аграрлық салада орындалған кейбір технологиялық функциялар бөлініп, өз функционалдығын тиісті сауда, өнеркәсіптік және сервистік қызметтер мен инфрақұрылым деп аталатын салаларда алды. Өз кезегінде, одан әрі трансформация аграрлық салаға қызмет көрсетуден және айырбастаудың әртүрлі функцияларын орындаудан, негізінен еңбек пен өндірісті ұйымдастыруды ғана емес, сонымен қатар шаруашылық жүргізу тетігін де өзгертетін өндірістік, кешенді техникалық-технологиялық, ақпараттық және басқа ресурстарды құруға және жеткізуге көшуге мүмкіндік берді. Нарықтық экономика жағдайында аграрлық өндіріс қайта өңдеу өнеркәсібі үшін белгілі бір шикізат қосымшасына айналады, бұл АӨК инфрақұрылымының тұжырымдамасын үлкен мәселеге қояды және бұл оны инфрақұрылым болып табылатын қызметтер мен салалар жүйесінен шығарады. Инфрақұрылым өндіріс процесінің дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік жағдайларды да, экономикалық жағдайларды да қамтуы керек екендігімен келісу керек (Nurymbetov, et al., 2020; Kuznetsov, et al., 2020; Soldatova, 2020). Көбею тиімділігінің өсуіне жалпы жағдай жасау инфрақұрылымының негізгі функцияларының бірі. Әдетте, инфрақұрылымдық кешенде мұндай өнім жасалмайды, оның негізгі өнімі қызметтер болып табылады, осыған байланысты инфрақұрылымдық қызмет көрсету саласында қалыптасатын әсер мен нәтижені анықтау, сапалы білдіру кезінде қиындықтар туындайды (Who Cares Wins, 2022).

Инфрақұрылым АӨК қызмет көрсететін барлық ұйымдар мен кәсіпорындарды қамтиды. Олар адамдардың өмірі мен өндірісінің дамуына жалпы жағдай жасайды. Инфрақұрылым біртұтас жүйе ретінде өзінің мақсаты бойынша әлеуметтік және өндірістік болып бөлінеді. Әлеуметтік инфрақұрылымға: білім беру, ғылым, мектепке дейінгі мекемелер; спорт, денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғау мекемелері; қоғамдық тамақтану және бөлшек сауда; тұрғын үй-коммуналдық-тұрмыстық шаруашылық; байланыс және қоғамдық көлік; еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі, ақпараттық қызмет кіреді. Әлеуметтік инфрақұрылымның міндетіне қалыпты өмір сүруді қамтамасыз ету, жұмыс күшін шоғырландыру және молайту кіреді. Агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуметтік инфрақұрылымының функционалдық тиімділігі оның жұмысшыларының өмір сүру деңгейінің жоғарылауынан және еңбек өнімділігінің өсуінен көрінеді.

Өндірістік инфрақұрылым жүйесіне аграрлық өнімді дайындау және

материалдық-техникалық қамтамасыз ету жүйелері, қойма шаруашылығы және тоңазытқыш, элеватор, материалдық-техникалық қызмет көрсету, көлік және коммуникациялар, өнімді тұтынушыға жеткізу жүйесі (көтерме базалар, тарату тоңазытқыштары және т.б.) енгізілген. Өндірістік инфрақұрылымның міндеті аграрлық кәсіпорындардың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету және оларға тән емес функциялардан босату, өз күш-жігерін негізгі қызметке шоғырландыру. Агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік құрылымы көбею процесінің барлық кезеңдерінің өзара байланысын жасайды: өндіріс, тарату, айырбастау және тұтыну. Өндірістік инфрақұрылымның функционалдық тиімділігі өндірісті ұлғайту, аграрлық өнімнің ысырабын жою және оның сапасын сақтау (Ignatova, et al., 2022). Әлеуметтік және өндірістік инфрақұрылымдар аграрлық өндірістің барлық кезеңдеріне қызмет ететіндігінің айқын дәлелі бар. Осыған байланысты олардың АӨК қарқындылығы мен тиімділігін арттырудағы рөлі үнемі өсіп келеді (Kuznecov, 2021; Shalbayeva, et al., 2024).

Кеңейтілген аграрлық өндірісте, нарықтық қатынастар жағдайында агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымы объектілерінің сапалық және сандық жағдайы маңызды рөл атқарады, өйткені оларды пайдалану қоғам үшін шекті жеке пайдадан асатын сыртқы артықшылықтармен толықтырылады. Сонымен қатар А. Пезенти бұл туралы «...капитализм мемлекеттен талап ететін классикалық инвестициялар өздерінің объектісі ретінде «қоғамдық жұмыстарға» ие болуы керек, яғни қазіргі кезде «инфрақұрылым» деп аталатын жағдайлар жиынтығын қалыптастыру (жерге орналастыру, жол желісі және т.б.). Бұл жұмыстар кәсіпорындардың үстеме шығындарын азайтуға мүмкіндік береді, осылайша олар жұмыс істейтін экономикалық ортаны жақсартады және капитал айналымы процесін жеңілдетеді...» (Shalbayeva, et al., 2024).

1-кесте ауылдық жерлерде экономикалық белсенді халық санының 2018 жылмен салыстырғанда 2023 жылы 7%-ға төмендегенін, оның ішінде аяқталмаған жоғары білімі бар халық санының 88,5%-ға, бастауыш кәсіптік білімі - 57,6%-ға, жалпы орта білімі - 20,4%-ға төмендегенін көрсетеді%.

1 кесте. Білім деңгейі бойынша ауылдық экономикалық белсенді халық, мың адам

Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ауытқулар 2023 жыл 2018 жылға қарай, %
Экономикалық белсенді халық-барлығы	4018,0	3916,3	3838,4	3792,5	3748,4	3739,2	- 6,9
олардың ішінде білімі бар:							
жоғары	727,2	796,2	800,6	832,35	859,6	886,9	22
аяқталмаған жоғары	161,2	60,7	49,9	21,15	19,6	18,4	-88,5
кәсіптік орта (арнайы)	1127,7	1279,2	1204,1	1297,6	1304,3	1342,0	19
бастапқы кәсіби	337,2	229,0	218,4	167,8	153,4	142,7	- 57,6
орташа жалпы	1586,1	1449,8	1464,4	1381,1	1321,8	1262,6	- 20,4
негізгі жалпы	74,0	94,8	94,9	87,2	84,7	82,1	11

бастапқы жалпы	4,6	6,5	6,1	5,3	4,9	4,5	- 2,17
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған							

Ауылдық жерлерде экономикалық белсенді халық санының азаюы ауылдағы жұмыссыздықтың өсуіне, жалпы инфрақұрылымның нашарлауына байланысты (2-кесте).

2 кесте. Білім деңгейі бойынша ауылдық экономикалық белсенді халық, мың адам

Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ауытқулар 2023 жыл 2018 жылға қарай, %
Халықты тұрғын үймен қамтамасыз ету, бір адамға шаққанда шаршы метр-барлығы	20,9	21,0	20,8	20,9	20,9	21,0	0,5
оның ішінде:							
қалалық жер	23,7	23,8	23,3	23,4	23,4	23,4	-1,3
ауылдық жерлер	17,4	17,6	17,6	17,7	17,9	18,0	3,4
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған							

2-кесте ауылдың жалпы ауданының жан басына шаққанда 3,4%-ға ұлғаюын көрсетеді. Алайда, бұл өсім ауылдардың ауылдан қалаға қоныс аударуымен байланысты, бірақ аграрлық саясаттың оң бағыттарын атап өтуге болады.

Сонымен қатар, жоғары білімі бар экономикалық белсенді халық саны 22%-ға, орта кәсіптік білімі 19%-ға артқанын атап өткен жөн. Ауылдық жерлерде экономикалық белсенді халық санының азаюы ауылдағы жұмыссыздықтың өсуіне, жалпы инфрақұрылымның нашарлауына байланысты (3-кесте).

3 кесте. Білім деңгейі бойынша ауылдық экономикалық белсенді халық, мың адам

Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ауытқулар 2023 жыл 2018 жылға қарай, %
Пайдалануға берілген тұрғын үйлердің жалпы ауданы, барлығы	6844	7516	8940	9875	10930	11986	5142
ауылдық жерлерде	2063	2044	2440	2450	2573	2695	632
қаражат есебінен:							
мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдар, барлығы	1242	1385	1446	1555	1653	1751	509
ауылдық жерлерде	109	87	100	93	90	87	-22
мемлекеттік емес кәсіпорындар мен ұйымдар, барлығы	5602	6 131	7494	8124	8963	9803	4201
ауылдық жерлерде	1954	1 957	2340	2387	2530	2674	720
енгізілген тұрғын үйлердің жалпы алаңынан:							

жеке құрылыс салушылар, барлығы	3587	3785	4400	4559	4858	5158	1571
оның ішінде:							
ауылдық жерлерде	1749	1752	2119	2127	2242	2357	608
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған							

4-кесте көлік түрлері бойынша (теміржол және автомобиль) жүк айналымы 2023 жылы 2018 жылмен салыстырғанда 609,7 млн. тоннаға айтарлықтай өскенін көрсетеді.

4 кесте. Көлік түрлері бойынша жүктерді тасымалдау және жүк айналымы млн. тонна

Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ауытқулар 2023 жыл 2018 жылға қарай, %
Көліктің барлық түрлері	3508,0	3749,8	3733,8	3890,7	4004,2	4117,7	609,7
оның ішінде:							
теміржол	293,7	390,7	341,4	420,6	463,0	505,4	211,7
автомобиль	2983,4	3129,1	3174,0	3309,3	3418,5	3527,7	544,3
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған							

Қазіргі уақытта аграрлық шаруашылықты өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылым объектілерімен қамтамасыз ету деңгейі өте төмен болып қалуда. Ауылда телефон байланысы мен автожолдардың болмауына байланысты емдеу мекемелерінің желісі азаяды, бұл медициналық көмек көрсетуді қиындатады. Медициналық көмектің дағдарыстық жағдайы халықтың өмір сүру ұзақтығына әсер етеді (Baineva, et al., 2018; Food security of the Republic of Kazakhstan/ <https://articlekz.com/article/12127/>; Bludova, 2019; The Treaty on the Eurasian economic Union, 2022).

5-кестенің деректері ауыл тұрғындарын денсаулық сақтау қызметтерімен қамтамасыз етудің нашарлауын растайды.

5 кесте. Денсаулық сақтаудың негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ауытқулар 2023 жыл 2018 жылға қарай, %
Барлық мамандықтағы дәрігерлердің саны, адам	66,0	68,9	69,7	71,0	73,1	74,8	13,3
Орта медициналық персоналдың саны, адам.	169,6	160,1	163,9	174,7	169,3	169,9	0,18
Аурухана ұйымдарының саны, бірл.	995	911	901	897	874	862	-13,4
Аурухана төсектерінің саны, мың.	107,5	105,2	102,5	98,9	95,5	92,1	-14,3

Ауру балаларға арналған төсек саны, мың.	18,3	18,6	18,6	17,8	17,8	17,5	-4,4
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған							

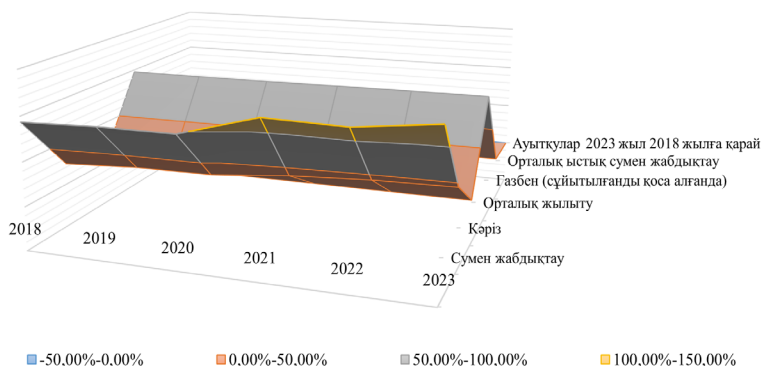
37-кесте ауылдық жерлердегі телефон желілері санының 133,9%-ға азайғанын көрсетеді. Бұл төмендеу мемлекетте жүргізіліп жатқан ауылдық аумақтарда интернет жүргізу саясатына байланысты.

1 сурет. Ауылдық жерлерде тіркелген телефон желілерінің саны

Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

Тұрғын үй қорын абаттандыру айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. 2-суреттің деректері бойынша сумен жабдықтаумен жабдықталған ауылдық тұрғын үй қорының жалпы ауданының үлес салмағы 2023 жылы 2018 жылмен салыстырғанда небәрі 36%-ға, газбен - 1,7%-ға, ал орталық жылытумен - 0,9%-ға, орталық ыстық сумен жабдықтаумен - 0,4%-ға ұлғайды.

2 сурет. Тұрғын үй қорын абаттандыру, %

Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

Ауыл тұрғындары үшін мәдени-тұрмыстық мүмкіндіктер төмендейді, бұл теріс демографиялық процестердің, ауыл тұрғындарының асоциалды мінез-құлқының өсуіне әкеледі және, атап айтқанда, бұл проблемалар ауыл жастарына әсер етеді, Бұған 6-кесте дәлел бола алады. Мәселен, ауылдық жерлердегі мәдени-демалыс ұйымдарының саны 2023 жылы 2019 жылмен салыстырғанда 1,4%-ға, кітапханалар саны - 3,4%-ға азайды.

6 кесте. Ауылдық жерлердегі мәдени-тұрмыстық ұйымдар, бірлік

Көрсеткіш	2019	2020	2021	2022	Кок	2023 жылғы 2018 жылдан ҚР-ның ауылдық жерлерге ауытқуы, %
Мұражайлар, оның ішінде:						
Қазақстан Республикасы бойынша барлығы	231	234	238	240	245	77
Ауылдық жерлерде	111	112	116	120	124	
Кітапханалар, оның ішінде:						
Қазақстан Республикасы бойынша барлығы	4 186	4 168	4 118	4 100	4 054	8,1
Ауылдық жерлерде	3 623	3 603	3 559	3 546	3 501	
Мәдени-демалыс ұйымдары:						
Қазақстан Республикасы бойынша барлығы	3180	3180	3164	3185	3136	7,3
Ауылдық жерлерде	2903	2907	2889	2912	2862	
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған						

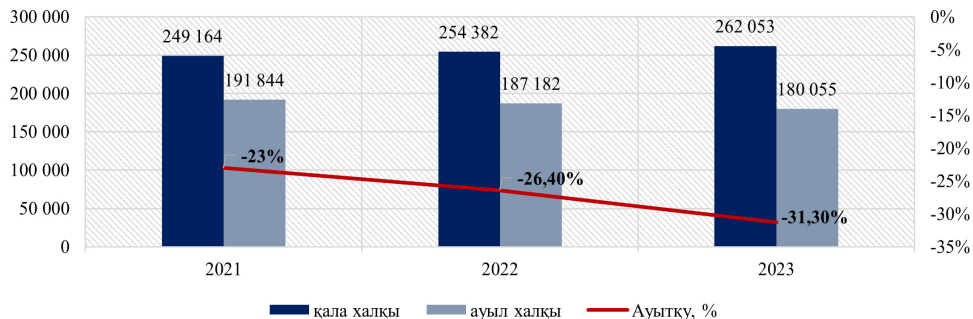
Керісінше, білім беру мекемелерінің (мектепке дейінгі білім беру ұйымдары) саны артып келеді. Мәселен, ауылдық жерлердегі мектепке дейінгі ұйымдардың саны 2023 жылы 2018 жылмен салыстырғанда 7,5%-ға өсті (7-кесте).

Кесте 7. Қалалық және ауылдық жерлердегі білім беру мекемелерінің саны, бірлік

Көрсеткіш	2019	2020	2021	2022	2023
Жалпы білім беретін мектептердің, бірліктердің саны, оның ішінде:	7 563	7 511	7 450	7 414	7 393
қалалық жер	1 932	1 965	1 980	2 012	2 055
ауылдық жерлер	5 631	5 546	5 470	5 402	5 338
Мектепке дейінгі ұйымдардың, бірліктердің саны, оның ішінде:	8 467	8 834	9 410	9 828	10 314
қалалық жер	2 647	2 844	3 261	3 672	4 057
ауылдық жерлер	5 820	5 990	6 149	6 156	6 257
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған					

Ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасы қалалықтарға қарағанда төмен. 2023 жылы өнеркәсіп қызметкерлерімен салыстырғанда ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің орташа номиналды жалақысының ауытқуы 120,1% құрайды.

3-суретте көрсетілгендей, ауылдық жерлердегі жұмыссыздық көрсеткіші жылдан жылға артып келеді: 2023 жылы қалалық және ауылдық тұрғындар арасындағы жұмыссыздық көрсеткішінің ауытқуы 23%, 2022 жылы – 26,4%, ал 2023 жылы - 31,3% құрады.

3 сурет - Қалалық және ауылдық жерлердегі жұмыссыздық деңгейінің көрсеткіштері, адам Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

Бұл құбылыстардың себептері айқын: біріншіден, әлеуметтік инфрақұрылым қызметтерін өтеу үшін емес (мәдени-білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру, тұрғын үй құрылысы, емдеу) емес, жеке тұтынуға бағдарланған жеке тұрғын үй шаруашылығынан ауыл тұрғындарының заттай түрдегі табыстарының басым болуы; екіншіден, ауылдың өндірістік және әлеуметтік саласын қаржыландырудың барлығы есебінен айтарлықтай қысқаруы, үшіншіден, ауылда әлеуметтік инфрақұрылым объектілерінің жеткіліксіз құрылысы. Қазақстанның мал шаруашылығы саласының даму үшін елеулі, бірақ толық пайдаланылмайтын әлеуеті бар. Қазақстандық мал шаруашылығы саласы осы секторға ауылдық жерлерде табыстарға, өсуге, жұмыспен қамтуға және экспорттық мүмкіндіктерге елеулі үлес қосуға мүмкіндік беретін салыстырмалы артықшылықтардың бірнеше көздеріне ие.

Мұндай салыстырмалы артықшылықтардың көздеріне кең, бірақ аз пайдаланылатын жайылымдық және шабындық жерлер, шағын фермерлік шаруашылықтардың икемді және арзан өндірістік құрылымы, сондай-ақ кең ауқымды өсімдік шаруашылығының арзан жанама өнімдері (жемдік астық және майлы дақылдардан алынған жем) жатады. Осы салыстырмалы артықшылықтарды пайдалану және тиімді іске асыру үшін Үкімет өзінің назарын екі маңызды салаға аударуы керек: мал базарлары және фермерлер деңгейіндегі мал шаруашылығы өнімділігі.

Қазақстандағы мал шаруашылығы ауыл шаруашылығының маңызды салаларының бірі болып табылады және агроөнеркәсіптік сектордағы негізгі бағыттар болып саналады. Біздің елімізде ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің шамамен 45% осы саладан алынады. Ел халқының материалдық

әл-ауқатының жалпы өсуі, жұмысшылардың тамақтану жағдайлары мен толықтығының жақсаруы көбінесе мал шаруашылығының жай-күйі мен дамуымен анықталады. Бұл сондай-ақ Қазақстан үшін маңызды экономикалық тетік болып табылады, өйткені ауыл халқы үшін мал шаруашылығы-жұмыспен қамту және табыс генераторы (17 goals of sustainable development and 169 tasks, <https://sdgs.un.org/goals>). Мал шаруашылығы ел халқын ет, сүт, жұмыртқа, май, ірімшік, ашытылған сүт өнімдері, шұжық, ысталған ет және т.б. сияқты жоғары құнды азық-түлікпен қамтамасыз етеді. Құс шаруашылығы саласының дамуы еліміздің барлық облыстарында біркелкі байқалады. Шөлді және шөлейт аймақтар үшін ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі түрлері қой, жылқы және түйе шаруашылығы салалары болып есептеледі. Қой шаруашылығы саласын дамытудың негізгі төрт бағыты бар, мысалы: жұқа жүнді, жартылай жүнді, ет және смушковый (Marc-Arthur Diaue, et al., 2022).

2019-2023 жылдардағы ауыл шаруашылығы жануарлары санының динамикадағы өзгеруі мынадай 8-кестеде келтірілген. 8-кестенің деректері көрсетіп отырғандай, Қазақстан Республикасында мал (шошқаларды қоспағанда) мен құс саны жыл сайын артып келеді. Мәселен, 2023 жылы ірі қара мал басы 2019 жылмен салыстырғанда 18,3%-ға, қой мен ешкі – 4,3%-ға, жылқы – 5,4%-ға, түйе - 21,9%-ға және құс - 27,0%-ға өсті. Малдың ең көп саны негізінен халық шаруашылығында шоғырланған: 57,3% ірі қара, 58,7% қой мен ешкі, 59,3% шошқа, 53% түйе, 50,3% жылқы. Құс басы негізінен ауылшаруашылық кәсіпорындарында шоғырланған (жалпы санның 72%).

8 кесте. Қазақстан Республикасындағы мал мен құс басының динамикасы (жыл басына), мың бас

Жануарлар тобы	2019	2020	2021	2022	2023
Ірі қара	6032,7	6183,9	6247,2	6745,4	7137,9
Қой мен ешкі	17914,6	18015,5	17947,2	18300,6	18677,9
Шошқалар	884,7	887,6	831,1	819,4	802,7
Жылқылар	1937,9	2070,3	2113,2	2395,0	2623,7
Түйелер	165,9	170,5	172,5	188,4	202,2
Құс	35000,0	35600,0	37800,0	40102,1	44452,9

Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

Ірі қара малдың көбеюі бес облыста болды. Түркістан облысы - 90,1 мың басқа 897,1-ден 987,2 мың басқа дейін, Қарағанды облысы - 27,9 мың басқа 478,9-дан 506,8 мың басқа дейін және Қызылорда облысы - 20,6 мың басқа 289-ден 309,6 мың басқа дейін. Барлық басқа облыстарда ірі қара мал басы азайды, алайда Шығыс Қазақстан облысында - 60,7 мың басқа 955-тен 894,3 мыңға дейін, Алматы облысында - 42,4 мыңға 1007,9-дан 965,5 мыңға дейін және Ақтөбе облысында - 12,4 мыңға 438,8-ден 426,4 мың басқа дейін азайды.

Ірі қара мал басы 800 мыңнан 1 млн. басқа дейін. Түркістан облысында шоғырланған (987,2 мың бас), Алматы (965,5 мың бас), Шығыс Қазақстан (894,3 мың бас.) облыстарда. Атырау облысында 150,0 мыңнан астам Бас бар.

Маңғыстау облысында - 16,9 мың бас. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінде мал шаруашылығы 50% алады. 1 сиырға сүттің орташа мөлшері – 2233 кг, ірі қара мал басының тірі салмағы - 305 кг, қой – 38 кг, шошқа – 95 кг, бұл КО елдерінің жануарларының өнімділігінің тиісті көрсеткіштерінен едәуір төмен. Бұл - халықтың шаруашылықтарында тұқымсыз, өнімділігі төмен малдың басым болуының, азықпен қамтамасыз етілуінің, азықтық астық нарығын және жер қатынастарын реттеудің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің жетілмегендігінің салдары.

Сарапшылардың көпшілігінің пікірінше, Қазақстан сиыр мен шошқаны Қытайға, сондай - ақ қой мен қозыны Таяу Шығыс елдеріне экспорттау бойынша зор әлеуетке және елеулі мүмкіндіктерге ие. Сондай-ақ, біздің өндірушілер шошқа өнімдерін Ресей Федерациясының нарықтарына экспорттауға мүмкіндік алды және жылдық тұтыну көлемі 265 мың тоннадан асады, ал Қытай жылына 2 млн. тоннадан астам шошқаны қажет етеді. Экономиканың аграрлық секторын дамытуға аталған факторлармен қатар (өндірістің негізгі құралының болуы – жер және мал мен құс басы) техникалық ресурстардың маңызы зор. Алайда ауыл шаруашылығының техникамен қамтамасыз етілуі қанағаттанарлықсыз, машина-трактор паркінің тозуы 80% құрайды және толық ауыстыруды қажет етеді. Қазіргі тракторлар мен комбайндар паркінің орташа қолданылуы 13-14 жыл, нормативтік пайдалану мерзімі 7-10 жыл. Соңғы жылдары негізгі құралдардың істен шығуы олардың енгізілуінен бірнеше есе көп болды. Бұл фермерлердің көпшілігінде қажетті машиналар мен тракторларды сатып алу үшін жеткілікті айналым қаражаты мен жинақ жоқ екендігіне байланысты.

Ауыл шаруашылығы құрылымдарының өндірістік шаруашылық қызметінің қаржылық нәтижелерінің негізгі көрсеткіштері көлем көрсеткіштері болып табылады. Келесі кестеде республиканың ауыл шаруашылығы құрылымдарында етті мал шаруашылығы өнімдерін өндірудің 2023 жылғы нәтижелерінің қаржылық көрсеткіштерінің деректері келтірілген (9-кесте).

9 кесте. Етті мал шаруашылығы өнімдерін өндіру көрсеткіштері, 2023 жыл

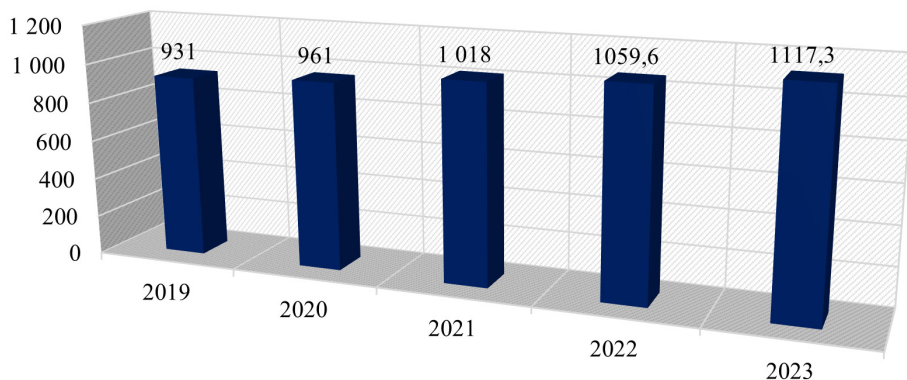
Атауы	Өлшем бірлігі	Тірі массада мал мен құсты союға өткізді, оның ішінде	Оның ішінде:					
			ірі қара мал	қой мен ешкі	шошқалар	жылқылар	түйелер	құс
Сатылған өнімдер	тыс. тонн	58,09	22,90	6,23	3,56	4,61	0,18	20,58
Сатылған өнімнің құны	млн. тенге	326573	144446	39137	18088	30904	1305	92662
Сатылған өнімнің өзіндік құны	млн. тенге	260534	114459	28569	15452	22482	1077	78468
Жалпы пайда	млн. тенге	66039	29986	10567	2635	8421	227	14194

Рентабельділік деңгейі	%	25,3	26,2	37,0	17,1	37,5	21,1	18,1
Сатылған өнімнің құны 1 ц.	тенге	56215	63067	62722	50788	67010	71852	45025
Сатылған өнімнің өзіндік құны 1 ц.	тенге	44847	49974	45786	43387	48749	59328	38128
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған								

Деректерді талдау жалпы алғанда, 2023 жылы республикада етті мал шаруашылығы өнімдерінің барлық түрлерін өндіру үнемді болғанын көрсетеді. Қой мен ешкі еті (37%), сондай-ақ жылқы шаруашылығы өнімдерін (37,5%) өндіру ең тиімді болып табылады. Шошқа еті (17,1%) және құс еті (18,1%) өндіру ең аз үнемді болды. Етті мал шаруашылығы өнімдеріне келетін болсақ, рентабельділік деңгейі 26,2% құрады. Рентабельділік деңгейі өндірілген өнімді сату құны мен бағасының көрсеткіштеріне байланысты. Мәселен, жалпы ет өнімінің 1 центнерін сату бағасы 56215 теңгені, оның ішінде ІҚМ еті – 63067 теңгені құрады. Сатудың ең жоғары бағасы түйе еті (1 центнерге 71852 теңге), жылқы еті - 67010 теңге /с. құс реализации сатудың ең төмен бағасы - 1 центнерге 45025 теңге.

Ауыл шаруашылығында калькуляцияланған шығындар мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылады: материалдық шығындар, еңбекке ақы төлеуге арналған шығыстар, әлеуметтік сақтандыруға аударымдар, міндетті медициналық сақтандыруға аударымдар, амортизациялық аударымдар және басқа да шығындар. Тағы бір тарауда – материалдық шығындар: тұқымдар мен отырғызу материалдары, тыңайтқыштар, өсімдіктер мен жануарларды қорғау құралдары, жем, шикізат және материалдар. Мал шаруашылығы өнімдерін өндіруге арналған шығындар құрылымында материалдық шығындар ең көп үлесті алады, олардың үлесі 70%-дан асады. Оларға жем, электр энергиясы, жанар-жағармай материалдары, қосалқы бөлшектер, ветеринариялық препараттар және т.б. шығындар жатады.

Жалақы барлық шығындардың шамамен 17% құрайды. Негізгі құралдарды ұстауға арналған шығындар, ең алдымен, амортизация мен жөндеу шығындарын қамтиды, олардың үлесі 5%-дан асады. Ірі қара етін өндіруге арналған материалдық шығындар құрылымында жемшөп шығындары ең көп үлесті алады – 78%-дан астам. Қалған шығындар сатып алынған жартылай фабрикаттар мен өнімдер (10%-дан астам), отын (3, 8%), энергия (3,13%), су шығындары (2%-дан астам) сияқты шығындарға түседі. 2019-2022 жылдар кезеңінде елімізде ет өндіру көлемі тұрақты өсу үрдісіне ие, егер 2019 жылы 931 мың тонна ет өндірілсе, 2023 жылы – 1120,6 мың тонна, жалпы өсім 20,4% құрады. Бұл өсу, ең алдымен, ірі қара мал басының өсуіне байланысты (4-сурет).

4 сурет. Еліміздегі ет өндірісінің көлемі

Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

Қазақстанда мал басы азықсыз қалмайды. Маркетингтік зерттеу нәтижелеріне сәйкес, соңғы 3 жылда ҚР-да мал басы мен жем өндіру көлемі қалыпты қарқынмен өсуде. Талдау көрсеткендей, жемдік дақылдарға бөлінген егіс алқаптарының азаюына қарамастан, елде ауылшаруашылық жануарларына арналған дайын жем көлемі артып келеді. Қазақстанда ауыл шаруашылығы алқаптарының орасан зор алқаптары бар, оның ішінде малды азықпен қамтамасыз ету үшін қажетті алқаптар бар. Республикада мал мен құсты азықпен қамтамасыз етудің негізгі көздері жайылымдар, табиғи және егістік шабындықтар, жемшөп дақылдарын өсіруге арналған егістік жерлер болып табылады. 2023 жылы Қазақстандағы егіс алқаптарының жалпы ауданы 22 135,8 мың т. құрады, оның ішінде жемдік дақылдар үлесіне шамамен 15% келеді. 2023 жылы ҚР-да жемшөп дақылдарына бөлінген егіс алқаптары 3277,2 мың га құрады және 2021 жылмен салыстырғанда 3,1% - ға қысқарды, соңғы үш жылда жемшөп дақылдарына арналған егіс алқаптары көлемінің тұрақты төмендеу үрдісі байқалғанын атап өткен жөн. Төменде соңғы екі жылдағы өңірлер мен шаруашылық нысандары бөлінісінде жемшөп дақылдарының егіс алаңдары бойынша ақпарат берілген.

Жемшөп дақылдарына бөлінген егіс алқаптарының жартысына жуығы (48,5%) елдің 4 өңіріне тиесілі: Ақмола (11,1%), Қостанай (16,8%), Солтүстік Қазақстан (11,0%) және Павлодар (9,6%) облыстары. 2023 жылы Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Павлодар облыстарында жемшөп дақылдарының көлемі азайды. Маңғыстау және Атырау облыстарында, сондай-ақ Астана, Алматы және Шымкент қалаларында мәдениеттің осы түріне арналған егіс алаңдары іс жүзінде жоқ. Жемшөп дақылдарына бөлінген алқаптардың 50,7% - шаруа, фермер қожалықтары, 48,9% - сель ауыл шаруашылығы кәсіпорындары пайдаланады.

2023 жылы Қазақстан Республикасында қаралып отырған дақылдар

арасында ең көп жиналған алаң жүгеріге жемшөпке тиесілі болды және 96 199,5 га құрады, ең азы бақша дақылдарына - 183,9 га. жемшөп дақылдарына жиналған алаң 12 815 га, дәнді - бұршақты дақылдарға - 8 224,2 га, тамыржемісті дақылдарға - 4 603,0 га. жиналған алаң сүрлемге арналған жемшөп дақылдары үшін (жүгерісіз) 2023 жылы 9 173,2 га құрады. Негізгі жемшөп дақылдарының ішінде 2023 жылы жүгеріден жемге ең көп өнім жиналды және 12 501 640,4 ц. жемшөп дәндері мен бұршақ дақылдарының жалпы өнімі сәйкесінше: 352 187,6 ц және 309 947,1 ц. сүрлемге (жүгерісіз) жемшөп дақылдарының өнімі 405 385,3 ц құрады, тамыр және бақша дақылдары 1 383 246,3 ц жинады және Тиісінше 47 009,0 ц. Ауыл шаруашылығы жануарларына арналған дайын жемшөп нарығын талдай отырып, ең алдымен осы нарықты дамыту қажеттілігі мәселелерін, атап айтқанда, өнімнің осы түрін – ауыл шаруашылығы жануарларын негізгі тұтынушылардың санын қарастыру қажет. Қазақстандағы ірі қара мал, қой, ешкі, шошқа, жылқы, түйе, құс басы.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректері бойынша 2023 жылдың басында ірі қара мал басы 7 436,4 мың басты, шошқа 813,3 мың басты, қой мен ешкі – 19 155,7 мың басты, жылқы – 2 852,3 мың басты, түйе – 216,4 мың басты, Барлық түрдегі құс – 45,0 млн басты құрады (кесте 10).

10 кесте. Қазақстан Республикасы шаруашылықтарының барлық санаттарындағы мал саны 1 қаңтарға (жыл басына), мың бас

Жыл	Ірі қара мал	Қой мен ешкі	Шошқалар	Жылқылар	Түйелер	Құс, млн. бас
2020	6 247,2	17 947,1	831,1	2 113,2	172,5	37,8
2021	6 764,2	18 329,0	815,1	2 415,7	193,1	39,9
2022	7 150,9	18 699,1	798,7	2 646,5	207,6	44,3
2023	7 436,4	19 155,7	813,3	2 852,3	216,4	45,0

Ескерту - <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/> деректерге сәйкес автор құрастырған

2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша шаруашылықтардың барлық санаттарындағы ірі қара мал басы 2020 жылдың басымен салыстырғанда 19,0%-ға ұлғайды және 7 436,4 мың басты, жылқылар – тиісінше 35%-ға және 2 852,3 мың басқа, түйелер - 25,5%-ға және 216,4 мың басқа, қойлар мен ешкілер - 6,7%-ға өсті және 19 155,7 мың бас, құстар - 19,1% және 45,0 млн бас. Шошқалардың саны 2023 жылдың басында 2020 жылдың басымен салыстырғанда 2,1%-ға азайып, 813,3 мың басты құрады.

Айта кету керек, 2023 жылдың басында мал басының жартысынан көбі (59,6%) құстарға тиесілі болды. Екінші орынды қой мен ешкі (25,4%), одан әрі кему ретімен ірі қара (9,9%), жылқы (3,8%), шошқа (1,1%) және түйе (0,3%) алады (11-кесте).

11 кесте. Шаруашылық санаттары бойынша Қазақстан Республикасындағы мал мен құс саны (жыл басына), мың бас

Жыл	Ірі қара мал	Қой мен ешкі	Шошқалар	Жылқылар	Түйелер	Құс, млн. бас
Шаруашылықтардың барлық санаттары						
2020	6 247,2	17 947,1	831,1	2 113,2	172,5	37,8
2021	6 764,2	18 329,0	815,1	2 415,7	193,1	39,9
2022	7 150,9	18 699,1	798,7	2 646,5	207,6	44,3
2023	7 436,4	19 155,7	813,3	2 852,3	216,4	45,0
Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары						
2020	580,3	771,2	247,0	134,5	14,3	25,5
2021	662,9	835,1	221,1	146,8	13,6	28,7
2022	712,8	830,0	214,3	163,4	14,2	32,4
2023	717,9	874,2	241,0	181,1	15,2	32,8
Шаруа немесе фермер қожалықтары						
2020	1 948,4	6 808,9	117,2	939,2	68,5	0,4
2021	2 224,5	6 731,4	110,5	1 054,0	77,3	0,5
2022	2 409,8	7 061,8	93,2	1 186,5	82,9	0,5
2023	2 624 252	7 573,3	78,7	1 321,2	87,4	0,7
Халық шаруашылықтары						
2020	3 718,5	10 367,5	466,9	1 039,4	89,6	11,9
2021	3 877,2	10 762,5	483,6	1 214,9	102,3	10,7
2022	4 028,4	10 807,3	491,2	1 296,7	110,5	11,4
2023	4 094,3	10 708,2	493,6	1 349,9	113,8	11,6
Ескерту - https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/158419/ деректерге сәйкес автор құрастырған						

Зерттеулер көрсеткендей, малдың ең көп саны (құстардан басқа) халықтың шаруашылығында, ал құстардың саны ауылшаруашылық кәсіпорындарында басым, бұл ірі құс фабрикалары болуы мүмкін. Осы нарықты талдай отырып, 2023 жылы шығарылым көлемінің 75%-дан астамы 5 облыста: Ақмола (17,6% немесе 234,6 мың тонна), Алматы (26,8% немесе 357,1 мың тонна), Қарағанды (8,9% немесе 118,7 мың тонна), Қостанай (9,0% немесе 119,9 мың тонна) өндірілгенін атап өтеміз және Солтүстік Қазақстан облыстарында (13,1% немесе 175,1 мың тонна).

Ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін арттыру мақсатында аграрлық сектордың экспорттық әлеуетін пайдалану үшін ҚР Үкіметі шетелдік инвестицияларды тарту, инвестицияларды қайтаруға кепілдік беру, салықтардың кейбір түрлерінен босату, қоса қаржыландыру түрінде инвесторларға преференциялар беру арқылы заманауи технологияларды енгізу мақсатын қойды. Қазақстан қолайсыз ауа райы жағдайында ауыл шаруашылығы тауарын өндірушіні қолдау үшін сақтандыру нысандарын енгізуде.

Қорытынды. АӨК инфрақұрылымының даму жағдайын бағалау мынадай проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді:

1. Әлеуметтік инфрақұрылым: ауыл мен қала кадрларын даярлаудағы теңгерімсіздік; сауықтыру мекемелерінің жетіспеушілігі; мәдениет және

демалыс объектілерінің жетіспеушілігі; қала және ауыл халқының өмір сүру деңгейіндегі айтарлықтай айырмашылық (әлеуметтік қамсыздандыру, жалақы); жеке тұлғаны дамыту перспективасының болмауы; қызмет көрсету саласы объектілерінің жетіспеушілігі.

2. Өндірістік инфрақұрылым: АӨК кәсіпорындарында жұмыс істеу үшін мамандардың жетіспеушілігі; технология мен техника деңгейі бойынша шетелдік бәсекелестерден артта қалу; меншік иелерінің құрылымындағы жиі өзгерістер; өндірістік процестің ресурстық базасының жай-күйінің өзгеруі (оның ішінде зиянкестермен күресу құралдары мен тыңайтқыштар); қаржылық қызметтерді жеткізушілердің баға саясатында тұрақтылықтың болмауы (сақтандыру, кредиттер және т. б.), ЖЖМ және басқалар.

3. Көлік инфрақұрылымының болмауы (немесе сапасының/санының жеткіліксіздігі); өндірістік ұйымдар үшін коммуникациялардың болмауы (немесе сапасының/санының жеткіліксіздігі); маршруттарды қоғамдық көлік құралдарымен жеткіліксіз жабдықтау.

Осылайша, көрсетілген жағдайларды кеңейтуге және толықтыруға болады, олардың белгілі бір ауылдық аумақтың дамуына әсер ету деңгейі мен маңызы көптеген факторларға байланысты болады: аймақтық билік органдарының саясаты, ірі қалалардан қашықтық және басқалар. Ауыл шаруашылығы саласын сумен қамтамасыз ету маңызды назар аударуды талап етеді. Қазіргі уақытта елде барлық тұтынылатын судың 80-90%-ы ауыл шаруашылығы қажеттіліктеріне пайдаланылады.

Аграрлық өндірістің өзіндік ерекшеліктерінің жиынтығы, ауыл шаруашылығы саласындағы нарықтық қатынастардың дамуы жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың таралуына тез әсер етеді. Аграрлық нарыққа қатысушыларға қажетті ақпаратты алу үшін ғылымды қажетсінетін цифрлық технологияларды дамыту қажет. Ауыл шаруашылығына ақпараттық технологияларды енгізу басқару тиімділігін, шешім қабылдау жылдамдығын және даму стратегияларын арттыруға әкеп соғады (Xiaoan Zhou, et al., 2020).

Соңғы жылдары ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер өз өндірісінде жаңа ақпараттық технологияларды белсенді енгізуде. Ең танымал технологиялар ЭЕМ бағдарламалары шеңберінде іске асырылды, оның ішінде: егіс үшін ауыл шаруашылығы дақылдарын тиімді бөлу; пайдаланылатын/талап етілетін тыңайтқыштар санын есептеу; жер ресурстарын басқару жөніндегі іс-шаралар кешенін жүргізу; жер кадастрын жүргізу, дақылдарды өсірудің технологиялық карталарын әзірлеу; жылыжайлардың жұмысын реттеу; құс қораларындағы технологиялық процестерді басқару және т.б. Батыс Еуропадағы, Жапониядағы, АҚШ-тағы, ҚХР-дағы және басқалардағы жетекші орталықтар шығаратын заманауи ақпараттық технологиялар бидай өсіруден бастап дақылдардың жаңа сорттарын өсіруге дейінгі аграрлық өндірісті жаңғыртуды жеделдетуге бағытталған.

Қазіргі уақытта геоақпараттық жүйелер, әртүрлі көздерден алынған үлкен деректер, соның ішінде ИОТ, АҚШ, Канада және Австралияда қолданылатын,

қоршаған ортаға зиян келтірместен дақылдардың өнімділігін арттыруға ықпал ететін автоматтандырылған, қашықтан басқарылатын фермаларды құруға арналған заттардың өнеркәсіптік интернеті барған сайын танымал болып келеді. Осыған сүйене отырып, Еңбек өнімділігі мен өнімділігін арттыру, Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін инновациялық технологияларды енгізуді, сондай-ақ АӨК цифрландыру бағдарламасының іс-шараларын жүргізуді жеделдету қажет. Ақпараттық-консультациялық қызметті дамытудың шұғыл қажеттілігі ерекше маңызға ие. АӨК саласындағы ақпараттық-консультациялық қызметті дамытудың маңызды бағыттары: аграрлық өндірісте қолданылатын жаңа әзірлемелер мен технологиялар туралы ақпаратты тиімді тарату; өңірлерде, оның ішінде шетелдік мамандарды тарта отырып консультациялық орталықтар құру, аграрлық нарыққа қатысушылардың қажеттіліктерін талдау, агромаркетингі дамыту және басқалар.

ЕАСУ (бірыңғай автоматтандырылған басқару жүйесі) тиімді пайдалану аграрлық сектордағы мынадай проблемаларды шешуге мүмкіндік береді: аграрлық өндіріс саласындағы ақпаратты алу және пайдалану мақсатында пайдаланушылардың барлық нысаналы топтарының ақпараттық ресурстарын интеграциялауды қамтамасыз ету; Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің жай-күйін сипаттайтын жедел ақпаратты жинаудың, сақтаудың және талдаудың біртұтас жүйесін ұйымдастыру Қазақстанның барлық аумағын қамтитын және озық ақпараттық технологияларды енгізетін сала желілері; аграрлық өндірісті ақпараттандырумен әдістемелік қамтамасыз ету бойынша жұмысты ұйымдастыру, сондай-ақ салалық стандарттарды, талдамалық және анықтамалық жүйелерді әзірлеу; аграрлық нарыққа қатысушыларға ат технологиялары мәселелері бойынша консультация беруді жүзеге асыру. Ауыл шаруашылығын ақпараттандыруды едәуір жеделдету оның болашақтағы тұрақты дамуының негізгі факторы болып табылады.

Аграрлық нарық қатысушыларының саладағы білім деңгейінің төмендігі, сондай-ақ фермерлердің экономикалық проблемалары ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің салаға инновациялық технологияларды енгізуге мүдделілігінің болмауының себептері болып табылады. Фермерлер көбінесе аграрлық өнімді өсірудің әдеттегі (стандартталған) технологиялық операцияларын және өсімдіктерді қорғаудың салыстырмалы түрде арзан құралдарын пайда табудың ең тиімді және жылдам әдісі ретінде пайдаланады. Компьютерлердің болуы, оның ішінде интернет байланысы бар компьютерлер шаруашылықтарда ОТ қолдану белгілерінің бірі болып табылады. Ақпараттық технологияларды ең көп қолданатындар - Финляндия, Дания және Голландия фермерлері. Яғни, компьютерлік технологиялар Скандинавия елдерінде ең қарқынды қолданылады. Бұл ретте Интернетке қосылған компьютерлер саны іс жүзінде 50%-дан аспайды.

АТ-ны шаруалар бухгалтерлік есеп, ауылшаруашылық процестерін автоматтандыру үшін, соның ішінде жем өнеркәсібінде және жылыжай шаруашылықтарында көбірек пайдаланады. Мал шаруашылығына арналған

АТ әзірлемелері практикалық қызығушылық тудырады. Миниатюралық сенсорларды жануарларға қосуға немесе имплантациялауға болады. Бұл жағдайда электронды шопан жануарлардың ғаламдық позициялық жүйеде болуы туралы (мысалы, CP5), сондай-ақ жеке жануарлардың (сиырлар, шошқалар немесе қойлар) денсаулығы мен әл-ауқаты туралы кең білімге ие болуы мүмкін. Елдің ауыл шаруашылығы саласын одан әрі дамыту мақсатында «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде ауыл шаруашылығы өнімдерінің қадағалануын автоматтандыруға бағытталған бірқатар іс-шараларды іске асыру жоспарлануда, бұл аграрлық өнімді өндірудің бүкіл процесін есепке алуға және қадағалауға, ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапа стандарттарын арттыруға мүмкіндік береді.

Ғылыми әдебиеттерді талдау және өңірлердің тәжірибесін зерделеу жұмыс істеп тұрған ақпараттық-консультациялық жүйе (АКЖ) ағымдағы сәтте оны одан әрі дамыту және жетілдіру жөнінде кешенді шаралар қабылдауды қажет ететінін көрсетеді. Қазақстанның АӨК ақпараттық-консультациялық жүйесінің қызметін жетілдіру бағыттарының бірі облыстық қана емес, сонымен қатар аудандық ақпараттық-консультациялық жүйелерді құру болуға тиіс. Қазіргі жағдайда тиімді жұмыс істеуінің қажетті шарты мемлекеттік қолдау болуға тиіс. Шет елдердің тәжірибесі сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық жүйелердің жұмыс істеу тиімділігі оларды мемлекет алғашқы он жылдан кем емес уақыт ішінде қаржыландырған жағдайда қамтамасыз етілетіндігін айғақтайды.

Осылайша, аграрлық өндірістің инфрақұрылымын бағалау оның дамуының жеткіліксіздігін көрсетті. Осыған байланысты, қазіргі заманғы аграрлық нарықты құру және жұмыс істеу мақсатында: ауыл шаруашылығы тауарлары қозғалысының технологиялық байланыстарын жолға қою мақсатында маркетингтік жүйені ұйымдастыру ұсынылады, өйткені негізгі проблема делдалдардың көп саны болып табылады, бұл бөлшек сауда бағасының өсуіне әкеледі; аграрлық өнімнің еркін қозғалысына, сұраныс пен ұсыныстың ақылға қонымды арақатынасын қолдауға, өнімді өткізу уақытын қысқартуға, капитал айналымын жеделдетуге, тауар айналымы мен баға шығындарын төмендетуге, бәсекелестік ортаны қалыптастыруға жағдай жасауға қабілетті инфрақұрылымды түрлендіру; ғылыми-зерттеу жұмыстарын қаржыландыру, консультациялық қызметтерді субсидиялау, қоршаған ортаны қорғау проблемаларын зерделеуге арналған шығындар.

Әдебиеттер

17 Целей устойчивого развития и 169 задач. URL: <https://sdgs.un.org/goals>

P.T. Baineva, A.S. Tulemetova, Abishova A.U. (2021) Analysis of social development in southern – Kazakhstan area. News of the National Academy of Sciences of the Kazakhstan Series of Social and human Sciences. ISSN 2224-5294. ALMATY, NAS RK. Volume 3, Number 319. P. 93-99. <https://doi.org/10.32014/2021.2224-5294>

S. N. Bludova (2022) Assessment of the dynamics of comparative advantages in foreign trade of the EAEU countries // Bulletin of the North Caucasus humanitarian Institute. - No. 1. - P. 30-34

Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127>

Marc-Arthur Diaye, Sy-Hoa Ho, Rim Oueghlissi (2022) ESG performance and economic growth: a panel co-integration analysis // *Empirica*. - №49. - pp. 99–122

Mizanbekova S., Kalykova B., Jumabayeva A. (2020) Ensuring food security in Kazakhstan. *Problems of AgriMarket*. (4): 31-39. (In Kazakh) <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.03>

I. Soldatova / editor / (2023) *State Support of Russian Agriculture Entering the Global Market* Kuznetsov V., Soldatova I., Ignatova T., Arkhipov A. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2023

T. Ya. Nurymbetov, A.U. Abishova, G. Baibosynova, G.Zh. Urazbaeva, I.E. Kozhamkulova (2023). NEWS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2023.2224-5294.98> Volume 4, Number 332, 20 – 28

The concept of rural development of the Republic of Kazakhstan for 2023-2027 dated March 28–2023 / https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=5682

The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2022) (as amended on 08.05.2023). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

Who Cares Wins. Connecting Financial Markets to a Changing World». Глобальный договор ООН. [Электронный ресурс]. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/publications/publications_report_whocareswins_wci_1319579355342 (дата обращения: 21.11.2024)

Xiaoyan Zhou, Ben Caldecott, Elizabeth Harnett, Kim Schumacher (2020) The Effect of Firm-Level ESG Practices on Macroeconomic Performance // University of Oxford, Working Paper. - №20. - pp. 1-47

Т.В.Игнатова, Т.А.Киященко, М.Н. Аширова (2022) Совершенствование показателей оценки эффективности деятельности местных органов власти // *Научное обозрение*. № 8. С.416 – 423

В.В. Кузнецов (2021) Приоритеты государственной поддержки сельского хозяйства России // *Научное обозрение*. Саратов. № 4

И.Ю. Солдатова (2023) Тенденции развития кластеров в аграрном предпринимательстве / Проблемы и перспективы развития предпринимательства в России. Сборник докладов VI международной научно-практической конференции. Ростов н/Д.: Изд-во ЮРИУ РАНХиГС. - стр. 37-42

А.Р.Шалбаева, С.С.Таменова, А.Д. Үмбетәлиев (2024) Қазақстанның аграрлық секторында ESG-тұжырымдамасын қолдану: бәсекелестік артықшылықтар. Аграрлық нарық проблемалары. (2):25-39. <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.02>

А. Шалбаева, Д. Куланова, А. Альжанова, А. Мелдебекова, & Е.Бакиров, (2024). Исследование территориального аспекта в формировании механизма управления устойчивым развитием АПК. *Статистика, учет и аудит*, 2(93), 132–141. <https://doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-2.10>

Сурай Наталья Михайловна, Шатохин Михаил Викторович (2023) Эволюция концепции корпоративной социальной ответственности и пути ее развития в современной России // ОНВ. ОИС. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsii-korporativnoy-sotsialnoy-otvetstvennosti-i-puti-ee-razvitiya-v-sovremennoy-rossii> (дата обращения: 17.01.2025).

References

17 Celej ustojchivogo razvitija i 169 zadach. [17 Sustainable Development Goals and 169 targets]. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (in Russian)

P.T. Baineva, A.S. Tulemetova, Abishova A.U. (2021) Analysis of social development in southern – Kazakhstan area. *News of the National Academy of Sciences of the Kazakhstan Series of Social and human Sciences*. ISSN 2224-5294. ALMATY, NAS RK. Volume 3, Number 319. P. 93-99. <https://doi.org/10.32014/2021.2224-5294> (in English)

S. N. Bludova (2022) Assessment of the dynamics of comparative advantages in foreign trade of the EAEU countries // *Bulletin of the North Caucasus humanitarian Institute*. - No. 1. - P. 30-34 (in English)

Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127> (in English)

Marc-Arthur Diaye, Sy-Hoa Ho, Rim Oueghlissi (2022) ESG performance and economic growth: a panel co-integration analysis // *Empirica*. - №49. - pp. 99–122 (in English)

Mizanbekova S., Kalykova B., Jumabayeva A. (2020) Ensuring food security in Kazakhstan. *Problems of AgriMarket*. (4): 31-39. (In Kazakh) <https://doi.org/10.46666/2020-4-2708-9991.03> (in English)

I. Soldatova / editor / (2023) *State Support of Russian Agriculture Entering the Global Market* Kuznetsov V., Soldatova I., Ignatova T., Arkhipov A. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2023 (in English)

T. Ya. Nurymbetov, A.U. Abishova, G. Baibosynova, G.Zh. Urazbaeva, I.E. Kozhamkulova (2023). NEWS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2023.2224-5294.98> Volume 4, Number 332, 20 – 28 (in English)

The concept of rural development of the Republic of Kazakhstan for 2023-2027 dated March 28–2023 / https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=5682 (in English)

The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2022) (as amended on 08.05.2023). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/ (in English)

Who Cares Wins. Connecting Financial Markets to a Changing World». The UN Global Compact. [Electronic resource]. URL: https://www.ifs.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifs_external_corporate_site/sustainability-at-ifs/publications/publications_report_whocareswins_wci_1319579355342 (data obrashheniya: 21.11.2024) (in English)

Xiaoyan Zhou, Ben Caldecott, Elizabeth Harnett, Kim Schumacher (2020) The Effect of Firm-Level ESG Practices on Macroeconomic Performance // University of Oxford, Working Paper. - №20. - pp. 1-47 (in English)

T.V.Ignatova, T.A.Kijashenko, M.N. Ashirova (2022) Sovershenstvovanie pokazatelej ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti mestnyh organov vlasti [Improvement of indicators for evaluating the effectiveness of local authorities]. *Nauchnoe obozrenie*, № 8. 416 – 423 p. (in Russian)

V.V. Kuznecov (2021) *Prioritety gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva Rossii* [Priorities of state support for agriculture in Russia]. Saratov: *Nauchnoe obozrenie*, № 4. 365 p. (in Russian)

I.Ju. Soldatova (2023) *Tendencii razvitiya klasterov v agrarnom predprinimatel'stve* [Trends in the development of clusters in agricultural entrepreneurship]. *Problemy i perspektivy razvitiya predprinimatel'stva v Rossii*. Sbornik dokladov VI mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Rostov n/D.: Izd-vo JuRIU RANHiGS. - 37-42 p. (in Russian)

A.R.Shalbaeva, S.S.Tamenova, A.D. Ymbetäliev (2024) Kazakstannyh agrarlyk sektorynda ESG-tyzhyrymdamasyñ qoldanu: bāsekelestik artyqshylyqtar [Application of the ESG concept in the agricultural sector of Kazakhstan: competitive advantages]. *Agrarlyk naryk problemlary*. (2): 25-39 p. <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.02> (in Kazakh)

A. Shalbaeva, D. Kulanova, A. Al'zhanova, A. Meldebekova, & E.Bakirov (2024). *Issledovanie territorial'nogo aspekta v formirovanii mehanizma upravleniya ustojchivym razvitiem APK* [The study of the territorial aspect in the formation of a mechanism for managing the sustainable development of agriculture]. *Statistika, uchet i audit*, 2(93), 132–141p. <https://doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-2.10> (in Kazakh)

Suraj Natal'ja Mihajlovna, Shatohin Mihail Viktorovich (2023) *Jevoljucija koncepcii korporativnoj social'noj otvetstvennosti i puti ee razvitiya v sovremennoj Rossii* [The evolution of the concept of corporate social responsibility and the ways of its development in modern Russia]. *ONV. OIS*. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsii-korporativnoy-sotsialnoy-otvetstvennosti-i-puti-ee-razvitiya-v-sovremennoj-rossii> (data obrashheniya: 17.01.2025). (in Russian)

CONTENTS
PEDAGOGY

P. Abdurazova, A. Ussenbay, M. Aldanazarova ADVANCING INCLUSIVE EDUCATION: THE IMPACT AND POTENTIAL OF VIRTUAL LABORATORY SIMULATIONS FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN CHEMISTRY.....	5
A.M. Abdykhalykova, A.K. Serdalina, G. Baigunissova EFFECTIVENESS OF WEB 2.0 TESTING PROGRAMS IN TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	23
Zh.S. Assanova, Sh.M. Maigeldiyeva, Zh. Saparkyzy POSSIBILITIES OF USING SMART TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	39
A.E. Bitemirova, Sh.Zh. Mutalieva, K.Z. Kerimbaeva STUDYING THE IMPORTANCE AND FEATURES OF USING VR IN CHEMISTRY LESSONS AT UNIVERSITIES.....	55
Y. Gelişli, A. Kuralbayea, L. Kazykhankyzy EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN UNDERGRADUATE STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THEIR LECTURERS AND ACADEMIC SELF-CONFIDENCE.....	68
M.B. Dzhanaev, K.A. Baigutov THEORETICAL PROBLEMS OF ETHNOAESTHETICS IN ART EDUCATION.....	79
A. Duisembekova, A. Soltabayeva, A. Zhuravel, D. Kanayeva INTEGRATION OF AN AGAR ART TO A RESEARCH-ORIENTED MICROBIOLOGY LABORATORY SYLLABUS.....	96
M.M. Duisenova, A.N. Zhorabekova, T.A. Ainabekova GAMIFICATION STRATEGIES IN PRIMARY SCHOOL ENGLISH CLASSES: ENHANCING MOTIVATION AND LANGUAGE ACQUISITION THROUGH DIGITAL GAMES.....	112
D. Erdembekova, A. Issakyzy, B.K. Ospanova THE INFLUENCE OF REGGIO PEDAGOGY ON THE DEVELOPMENT AND EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN.....	129
G.S. Yersultanova, R.K. Toleubekova, M.P. Asylbekova FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL FUNCTIONS OF THE FUTURE SOCIAL PEDAGOGUE IN THE COURSE OF SCIENTIFIC AND PRACTICAL TRAINING.....	148

N. Zhienbayeva, K. Zhumabay, A. Karabayeva EFFECTIVE WAYS TO TEACH STUDENTS TO WRITE ESSAYS IN THE FORMATION OF READING AND WRITING LITERACY.....	170
A.K. Kaldarova, M.A. Vasquez, T.A. Kulgildinova IMPROVING ORAL PROFICIENCY IN STUDENTS THROUGH CASE STUDY-BASED PEDAGOGICAL APPROACHES.....	184
B.S. Kapalbek, A.E. Kalenbekova POSITIONS OF AKYMET BAITURSYNOV IN RELATION TO PRIMARY SCHOOL.....	196
M.B. Kengessova, L. Demchenko METAPHOR IN THE ASPECT OF SPEECH DEVELOPMENT OF SCHOOLCHILDREN IN GRADES 5-8.....	207
Y.A. Kumarev, N.V. Mirza, Y. Gelişli INSTAGRAM AS A TOOL FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AMONG STUDENTS IN ENGLISH LESSONS.....	221
G. Makharova ENHANCING THE LINGUODIDACTIC POTENCIAL OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS THROUGH THE USE OF DIGITAL TOOLS.....	235
A.Zh. Murzalinova, N.I. Pustovalova, N.T. Ualiyeva THE PRACTICE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE INTEGRATION WITH CONTINUOUS PROFESSIONAL PROGRESS OF THE STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	255
S.K. Mussina, S.K. Mukanova, M.A. Serebryanikova TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AT UNIVERSITY.....	271
A. Tuzdybayeva1*, U. Kyakbayeva 1, Ayşe Dilek Öğretir Özçelik THE PROBLEM OF DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN PRESCHOOLERS.....	284
N.Kh. Shadieva EFFECTIVE METHODS OF ONLINE TEACHING KAZAKH LANGUAGE.....	297

ECONOMICS

Zh.M. Abuova, A.K. Akpanov, S.S. Abdildin THE IMPACT OF FINANCIAL SUPPORT FOR ENTREPRENEURSHIP ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN KAZAKHSTAN.....	312
Zh. Assylbekova, T. Apendiyev, Z. Aktamberdieva RENEWAL AND REVIVAL OF NATIONAL INDUSTRIAL PERSONNEL OF KAZAKHSTAN (1991-2009).....	324
K.T. Auyezova, A.A. Shametova, A.K. Yelemesov SMALL BUSINESS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY (USING THE EXAMPLE OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION OF KAZAKHSTAN).....	344
A.K. Bakenova, Dmitry V. Bakhteev IMPROVING MECHANISMS OF MANAGERIAL DECISION-MAKING USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES.....	363
A.M. Yessirkepova, D.M. Makhmud, R.N. Serikova STUDY OF NATURAL RESOURCES UTILIZATION IN AGRO- INDUSTRIAL COMPLEX WITHIN THE FRAMEWORK OF CHANGING CLIMATIC CONDITIONS.....	380
N.N. Zhanakova, A.T. Кабиева, A.T. Karipova REAL INCOMES OF THE POPULATION: CURRENT TRENDS AND CAUSES OF INEQUALITY.....	401
A.T. Kokenova, J.S. Kazanbayeva, A.K. Kupesheva RESEARCH OF THE DYNAMICS OF THE LIVESTOCK INDUSTRY DEVELOPMENT.....	414
N. Mazhitova, M. Umirzakova, A. Abdimomynova INTELLECTUAL CAPITAL AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH.....	436
L.M. Sembiyeva, A.A. Sharipbay, A.S. Turginbayeva NEW TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL ANALYTICS OF AN EXCHANGE TRADER.....	449
L. Taizhanov, Zh. Zhetibayev, A. Mutaliyeva THE IMPACT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON EMPLOYEE MOTIVATION AND ITS ECONOMIC IMPLICATIONS FOR BUSINESS PERFORMANCE.....	460

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

П.А. Абдуразова, А.Ү. Үсенбай, М.Ш. Алданазарова
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ІЛГЕРІЛЕТУ: МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ
ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН ВИРТУАЛДЫ ХИМИЯ ЗЕРТХАНАСЫНЫҢ
СИМУЛЯЦИЯСЫНЫҢ ӘСЕРІ МЕН ӘЛЕУЕТІ.....5

А.М. Абдыхалыкова, А.К. Сердалина, Г. Байгунисова
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА
WEB 2.0 ТЕСТІЛЕУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....23

Ж.С. Асанова, Ш.М. Майгельдиева, Ж. Сапарқызы
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЙЫНДАУДА СМАРТ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....39

А.Е. Битемирова, Ш.Ж. Мүталиева, К.З. Керимбаева
ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДА ХИМИЯ САБАҒЫНДА VR-ДЫ
ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН
ЗЕРТТЕУ.....55

Ю. Гелишли, А. Күралбаева, Л. Қазыханқызы
БАКАЛАВРИАТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӨЗ ОҚЫТУШЫЛАРЫНА ДЕГЕН
КӨЗҚАРАСТАРЫ МЕН ӨЗІНЕ ДЕГЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ СЕНІМДІЛІК
АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫСТЫ ЗЕРТТЕУ.....68

М.Б. Джанаев, К.А. Байгутов
КӨРКЕМ БІЛІМДЕГІ ЭТНОЭСТЕТИКАНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІ.....79

А.Ж. Дүйсембекова, А.Д. Солтабаева, А. Журавель, Д.А. Канаева
АГАР АРТ-ТЫ МИКРОБИОЛОГИЯНЫ ЗЕРТТЕУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН
ЗЕРТХАНАЛЫҚ СИЛЛАБУСҚА ЕНГІЗУ.....96

М.М. Дуйсенова, А.Н. Жорабекова, Т.А. Айнабекова
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА
ГЕЙМИФИКАЦИЯ СТРАТЕГИЯЛАРЫ: ЦИФРЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ
МОТИВАЦИЯ МЕН ТІЛДІ МЕНГЕРУДІ ЖЕТІЛДІРУ.....112

Д.А. Ердембекова, А. Исақызы, Б.К. Оспанова
РЕДЖИО ПЕДАГОГИКАНЫҢ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫ
ДАМУЫ МЕН ТӘРБИЕЛЕУГЕ ӘСЕРІ.....129

Г.С. Ерсултанова, Р.К. Толеубекова, М.П. Асылбекова ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ БАРЫСЫНДА БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ФУНКЦИЯЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	148
Н. Жиенбаева, К. Жұмабай, А. Карабаева ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ ЖАЗУ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЭССЕ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ.....	170
А.К. Калдарова, М.А. Васкес, Т.А. Кульгильдинова КЕЙС-СТАДИ ӘДІСІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ДЕҢГЕЙІН ЖЕТІЛДІРУ.....	184
Б.С. Қапалбек, А.Е. Каленбекова АҚЫМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ БАСТАУЫШ МЕКТЕПКЕ ҚАТЫСТЫ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	196
М.Б. Кеңесова, Л.Н. Демченко 5-8-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУІН ДАМУ АСПЕКТІСІНДЕГІ МЕТАФОРА.....	207
Я.А. Кумарев, Н.В. Мирза, Ю. Гелишли INSTAGRAMДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ.....	221
Г.С. Махарова ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ.....	235
А.Ж. Мурзалинова, Н.И. Пустовалова, Н.Т. Уалиева ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР СТУДЕНТТЕРДІҢ ҮЗДІКСІЗ КӘСІБИ ДАМУЫН ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУМЕН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ ТӘЖІРИБЕСІ.....	255
С.Қ. Мусина, С.Қ. Мұқанова, М.А. Серебряникова УНИВЕРСИТЕТТЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ.....	271

А.Т. Туздыбаева, У.Қ. Қыяқбаева, Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА СЫНИ ТҮРҒЫДАН
ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ МӘСЕЛЕСІ.....284

Н.Х. Шадиева
ҚАЗАҚ ТІЛІН ОНЛАЙН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....297

ЭКОНОМИКА

Ж.М. Абуова, А.К. Акпанов, С.С. Абдильдин
ҚАЗАҚСТАНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУҒА
КӘСІПКЕРЛІКТІ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ӘСЕРІ.....312

Ж. Асылбекова, Т. Әпендиев, З. Ақтамбердиева
ҚАЗАҚСТАН ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КАДРЛАРЫН ЖАҒАРТУ
ЖӘНЕ ҚАЙТА ЖАҒҒЫРТУ (1991-2009 жж.).....324

К.Т. Ауезова, А.А. Шаметова, Ә.К. Елемесов
ШАҒЫН БИЗНЕС ӨНІРЛІК ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ ФАКТОРЫ
РЕТІНДЕ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА).....344

А.К. Бакенова, Д.В. Бахтеев
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНА
ОТЫРЫП БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУ ТЕТІКТЕРІН
ЖЕТІЛДІРУ.....363

А.М. Есиркепова, Д.М. Махмуд, Р.Н. Серикова
КЛИМАТТЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ӨЗГЕРУІ ШЕҢБЕРІНДЕ
АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕ ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ
ПАЙДАЛАНУДЫ ЗЕРТТЕУ.....380

Н.Н. Жанакоева, А.Т. Кабиева, А.Т. Карипова
ХАЛЫҚТЫҢ НАҚТЫ КІРІСТЕРІ: ТЕҢСІЗДІКТІҢ ҚАЗІРГІ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН СЕБЕПТЕРІ.....401

А.Т. Көкенова, Ж.С. Казанбаева, А.К. Купешева
МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ДИНАМИКАСЫН
ЗЕРТТЕУ.....414

Н.Ә. Мәжитова, М.А. Умирзакова, А.Ш. Абдимомынов
ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМНІҢ
ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ.....436

Л.М. Сембиева, А.Ә. Шәріпбай, А.С. Тургинбаева
БИРЖАЛЫҚ ТРЕЙДЕРДІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ АНАЛИТИКАСЫН
ДАМУ ТУДАҢ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....449

Л.Т. Тайжанов, Ж.К. Жетибаев, А.А.Мугалиева
ҰЙЫМДЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР МОТИВАЦИЯСЫНА
ӘСЕРІ ЖӘНЕ БИЗНЕСТІҢ НӘТИЖЕЛІЛІГІ ҮШІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ
САЛДАРЫ.....460

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

- П.А. Абдуразова, А.У. Усенбай, М.Ш. Алданазарова**
ПРОДВИЖЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВЛИЯНИЕ И
ПОТЕНЦИАЛ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРНЫХ СИМУЛЯЦИЙ ПО
ХИМИИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ.....5
- А.М. Абдыхалыкова, А.К. Сердалина, Г. Байгунисова**
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОГРАММ ТЕСТИРОВАНИЯ WEB 2.0 ПРИ
ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЯХ.....23
- Ж.С. Асанова, Ш.М. Майгельдиева, Ж. Сапаркызы**
ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГИЙ В
ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.....39
- А.Е. Битемирова, Ш.Ж. Муталиева, К.З. Керимбаева**
ИЗУЧЕНИЕ ВАЖНОСТИ И ОСОБЕННОСТЕЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ VR
НА УРОКАХ ХИМИИ В ВУЗАХ.....55
- Ю. Гелишли, А. Куралбаева, Л. Казыханкызы**
ИЗУЧЕНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ОТНОШЕНИЕМ СТУДЕНТОВ
БАКАЛАВРИАТА К СВОИМ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ И АКАДЕМИЧЕСКОЙ
УВЕРЕННОСТЬЮ В СЕБЕ.....68
- М.Б. Джанаев, К.А. Байгутов**
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОЭСТЕТИКИ В
ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ.....79
- А.Ж. Дуйсембекова, А.Д. Солтабаева, А. Журавель, Д.А. Канаева**
ИНТЕГРАЦИЯ АГАР АРТ В СИЛЛАБУС В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКО-
ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЛАБОРАТОРНЫЕ ЗАНЯТИЯ
ПО МИКРОБИОЛОГИИ.....96
- М.М. Дуйсенова, А.Н. Жорабекова, Т.А. Айнабекова**
СТРАТЕГИИ ГЕЙМИФИКАЦИИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ И
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ИГР.....112
- Д.А. Ердембекова, А. Исакызы, Б.К. Оспанова**
ВЛИЯНИЕ РЕДЖИО ПЕДАГОГИКИ НА РАЗВИТИЕ И ВОСПИТАНИЕ
ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....129

Г.С. Ерсултанова, Р.К. Толеубекова, М.П. Асылбекова ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ХОДЕ НАУЧНО- ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ.....	148
Н. Жиенбаева, К. Жумабай, А. Карабаева ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ НАПИСАНИЮ ЭССЕ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ И ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ.....	170
А.К. Калдарова, М.А. Васкес, Т.А. Кульгильдинова СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ, ОСНОВАННЫХ НА КЕЙС-СТАДИ.....	184
Б.С. Капалбек, А.Е. Каленбекова ПОЗИЦИИ АКЫМЕТА БАЙТУРСЫНОВА ПО ОТНОШЕНИЮ К НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	196
М.Б. Кенесова, Л.Н. Демченко МЕТАФОРА В АСПЕКТЕ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНИКОВ 5-8 КЛАССОВ.....	207
Я.А. Кумарев, Н.В. Мирза, Ю. Гелишли INSTAGRAM КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	221
Г.С. Махарова ПОВЫШЕНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ.....	235
А.Ж. Мурзалинова, Н.И. Пустовалова, Н.Т. Уалиева ПРАКТИКА ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕГРАЦИИ С НЕПРЕРЫВНЫМ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ СТУДЕНТОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ.....	255
С.К. Мусина, С.К. Муканова, М.А. Серебряникова ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ УНИВЕРСИТЕТА.....	271

А.Т. Туздыбаева, У.К. Кыякбаева, Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ
У ДОШКОЛЬНИКОВ.....284

Н.Х. Шадиева
ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ
ЯЗЫКУ.....297

ЭКОНОМИКА

Ж.М. Абуова, А.К. Акпанов, С.С. Абдильдин
ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА
НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА
В КАЗАХСТАНЕ312

Ж. Асылбекова, Т. Апендиев, З. Ақтамбердиева
ОБНОВЛЕНИЕ И ВОЗРОЖДЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ
ИНДУСТРИАЛЬНЫХ КАДРОВ КАЗАХСТАНА (1991-2009 гг.)324

К.Т. Ауезова, А.А. Шаметова, А.К. Елемесов
МАЛЫЙ БИЗНЕС КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ
ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА).....344

А.К. Бакенова, Д.В. Бахтеев
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ПРИНЯТИЯ
УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА.....363

А.М. Есиркепова, Д.М. Махмуд, Р.Н. Серикова
ИССЛЕДОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В
АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ В РАМКАХ ИЗМЕНЕНИЯ
КЛИМАТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ.....380

Н.Н. Жанакоева, А.Т. Кабиева, А.Т. Карипова
РЕАЛЬНЫЕ ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
И ПРИЧИНЫ НЕРАВЕНСТВА.....401

А.Т. Кокенова, Ж.С. Казанбаева, А.К. Купешева
ИССЛЕДОВАНИЕ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ
ЖИВОТНОВОДСТВА.....414

Н.А. Мажитова, М.А. Умирзакова, А.Ш. Абдимомынова ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ДРАЙВЕР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА.....	436
Л.М. Сембиева, А.А. Шарипбай, А.С. Тургинбаева НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ АНАЛИТИКИ БИРЖЕВОГО ТРЭЙДЕРА.....	449
Л.Т. Тайжанов, Ж.К. Жетибаев, А.А. Муталиева ВЛИЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НА МОТИВАЦИЮ СОТРУДНИКОВ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА.....	460

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Редакторы: *Д.С. Аленов, Ж.Ш. Әден*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадыранова*

Подписано в печать 28.02.2025.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

41,0 п.л. Заказ 1.